

Mini-nacionalizmus és mikro-államok egy globalizált világban. Nemzetteremtés Gibraltáron

Srebrnik, Henry: Mini-Nationalism, Self-Determination and Micro-States in a Globalized World. = Canadian Review of Studies in Nationalism 28. vol. 2001. 1–2. no. 1–9. p.

Alvarez, David: Nation-Making in Gibraltar: From Fortress Colony to Finance Centre. =Uott.

A cikk viszonylag új jelenséggel foglalkozik, a korábban túlzottan kicsinek tartott politikai közösségek szuverenitásra törekvésével, illetve ennek megvalósításával. Louis Snyder már 20 évvel ezelőtt írt a kis népek decentralizációs törekvéseiről, azóta ez a tendencia felerősödött.

A nacionalizmus léte a modern világban régóta meglepetést okoz. Az elvárásokkal szemben, az etnikai és a nemzettag fejlődése világszerte továbbra is igen fontos politikai, társadalmi tendencia. A nagyhatalmi rivalizálás megszűnésével éppen a nacionalista doktrínák erősödnek. A II. világháború óta több ember halt meg államokon belüli etnikai konfliktusokban, mint államok közötti háborúban.

A nemzeti identitás hangsúlyozása vajon miért fokozódik a globalizációval párhuzamosan? Két látszólag szembenálló folyamat megy végbe, a gazdasági integráció és a politikai széthullás. Egy erős államban, mely a gazdasági növekedés irányítója, a kulturális és politikai feltételek alapvetők. Ugyanakkor a gazdasági globalizáció nem jelent előnyösebb helyzetet a nagyoknak.

A globalizáció harminc éve jelent meg, és a tudósok már akkor jelezték a nemzetállamra gyakorolt hatását, mára egyértelművé vált, hogy az államok gazdaságaikat, területeiket nem irányíthatják megkötések nélkül.

A nemzetközi termelés szerkezete, a transznacionális vállalatok, a globalizált banki és pénzügyi műveletek eredményeként létrejött új „világrendet” nemzetközi szervezetek és szerződések uralják. A szabad kereskedelem, a tőke szabad mozgása a jómódúak, a technológiailag képzettek javát szolgálja. A munkaerő szabad mozgása előtt azonban korlátok állnak, számukra egy homogénebb nemzet, ha gazdaságilag irracionális is, megfontolandó. Számos társadalomtudós mutat rá, hogy a nemzeti identitás és nacionalizmus válasz a fenyegetően növekvő homogenizálásra.

Harold Isaacs már 25 éve jelezte, minél globalizáltabb a tudomány, a technológia, annál inkább törzsi a politika. A tömegkommunikáció, az információáramlással is segíti a nacionalista mozgalmakat. Mások is rámutattak, hogy a globális világ együtt jár az autonómia követelésekkel.

A termelés módja is változott, és a régi tömegtermeléssel jellemezhető gazdasági modell a szakértelemnek elsőbbséget adó rendszerré változott. A nagy gyárak eltűnnek, és a késztermékek számos ország munkáiból tevődnek össze. A tudás és szakértelem, a tőke és technológia és nem a méret, illetve a terület számít. A gazdaság területtől független léte jótétemény a kis etnikai csoportoknak, a függetlenség kérdését a gazdasági tönkremeneteltől való félelem nélkül vehetik fel.

A kis állam életképességének egyik szószólója, Leopold Kohr négy évtizede jelezte, a kis államok demokratikusabbak, békésebbek, gazdaságilag eredményesebbek lehetnek. Ma sokan értenek vele egyet, és elfogadják, hogy etnikai kisebbségek nemzetekké válhatnak. A kis államok a protekcionizmussal szemben mindenképpen a szabad kereskedelmet választják.

Nem minden állam kíván nemzetállamot alkotni, de amelyik igen, miért ne tehetné meg?

A nemzetteremtést Gibraltár példáján mutatja be a szerző. Gibraltár az utrechti szerződés (1704) óta áll brit irányítás alatt. A szerződés értelmében, ha Nagy-Britannia lemondana róla, Spanyolország jogot tarthat rá. Ez a spanyol 300 éves irredentizmus alapja. 1704-ben a spanyolok tömegesen hagyták el a szigetet, azt követően különféle bevándorlók telepedtek le, a jelenlegi lakók az ő leszármazottaik, se nem britek, se nem spanyolok, különálló népként való megjelenésük, ezzel kapcsolatos tudati változásaik, önképük a cikk témája.

A történelmi változások különböző állomásai a következők. Gibraltár 1830-ban kornagyarmat lesz, egy 1880-as rendelet szerint csak bennszülött gibraltáriaknak van lakhatási joguk, 1921-ben városi tanácsot hoznak létre 4 választott képviselővel az 5 kinevezett és a kormányzó mellett, 1934 után a polgári lakosság nagy többsége száműzetésbe kényszerült, néppé való fejlődésükben ezt mérföldkőnek tartják. A kitelepítettek hazahozatalában sikert értek el, önrendelkezést követeltek Nagy-Britanniához való hűségük alapján.

1967-ben a hovatarozásról tartott népszavazáson a lakosság 95,8 százaléka Nagy-Britanniát választja, a brit kormány, alkotmányba foglaltan, a korábnál nagyobb autonómiát, saját képviselőválasztást, saját ügyek intézését biztosítja. Válaszul, a Franco rendszer lezárta a határokat, elvágta a komp-, postai, távközlési szolgáltatásokat is, ezek megelapetésre jó hatással voltak a gazdaságra. Az 1970-es, '80-as években a demokratikus kormányok sem változtattak a helyzeten, csak amikor nemzetközi közösségekbe akartak belépni. Ennek ellenére a határellenőrzés ma is nagyon szigorú.

A népszavazásnak bírálói is voltak, a határzár miatt gazdasági stagnálástól félők kis csoportja galamboknak nevezte magát, a galamb nevet még ma is lenézik. A másik ellenvélemény, a galambokkal szembenálló, gibraltári fiataloktól származott. Ők szocialista, antimilitarista, gyarmatellenes álláspontot képviseltek, nacionalista érzelmek először ekkor jelentek meg. Nem voltak sovíniszták, a spanyol emberekkel való szolidaritásukat a fasiszta rendszerrel való szembenállásukat fejezték ki. A '60-as évek kisebbségi helyzetéből a '80-as évekre a politika fő áramába kerültek a Gibraltári Szocialista Munkáspárt képviselőiben. Hatalomra kerülve egyre elutasítóbbak Nagy-Britanniával és Spanyolországgal szemben is, gazdasági populisták nézeteket vallanak. Programjukat gyakran a gibraltáriak köznapi nyelvén, *Yanito*, fejezték ki, magukra mint népre is ezen a néven hivatkoznak.

1993. szeptember 10. jelentős dátum, Gibraltár Nemzeti Napja lesz, az 1967-es népszavazás emlékére, majd 1997-ben már nemzeti hétként ünnepeik. A nemzeti nap hagyományteremtés, mely tünete és mutatója is egy problémának, jelent egyfajta múltteremtést és annak megfogalmazását, hogy Nagy-Britanniára a spanyol irredentizmussal szemben nem lehet számítani.

A nemzeti nap a különbségek eltűnését, a nemzet „tárgyasítását” is jelenti, ezen a napon az ideológiai, politikai különbségek ellenére egységet mutatnak, az anakronisztikus követelésekkel szemben a modernséget támogatják, EU-állampolgároként határozzák meg magukat, az emberi jogokat hangsúlyozzák, hogy saját sorsukról maguk döntsenek. Mindezekkel különálló nép-mivoltukat és ennek külföldről való fenyegetését emelik ki. Önállóságuk leglátványosabban ezen a napon mutatkozik meg, bár vannak más jelei is, mint a zászló, nemzeti színek, parlament, emlékmű.

A '90-es években már egyre többen utaznak, otthon is könnyen tájékozódhatnak, tv-csatornák, az Internet révén, a turistaforgalom is növekszik. Kicsinységükre, a bevándorlók sokféleségére, akik ilyen kis területen új népet alkotnak, büszkéik, ugyanakkor méretük düh és aggodalom forrása is, hogy Spanyolország 300 éve igényt tart erre a kis területre, félnek, hogy az ENSZ és EU sem veszi komolyan az államiság iránti törekvéseiket.

A mai kormány nem függetlenségre törekszik, hanem, az előző kormányhoz hasonlóan, modernizált alkotmányos státusra, sajátos nemzetre, önrendelkezésre.

A gazdaság terén, a '80-as évek óta turisztikai, hajózási és off-shore pénzügyi központ kíván lenni, napos éghajlaton brit szolgáltatási színvonalat biztosítva. A '90-es évek végén a bejegyzett cégek száma meghaladta a lakosok számát. Mindezekből problémák is származnak, a spanyolok szerint a sziget a szervezett bűnözés terepe, és a kábítószer-kereskedelemből származó pénzmosók OECD-listájára is felkerültek.

Újabb elképzelések is megfogalmazódtak, melyek sokszínűek, és jelzik, hogy a gibraltáriak új államigazgatást akarnak, új kollektív szerepet keresnek maguknak, a határok sérthetetlenségét, a szuverenitás szentségét, a népek jogait hangsúlyozva.

Eric Hobsbawn szerint a nacionalista mozgalmak az állami, gazdasági és kulturális hatalom centralizációjára adott válaszok. Gibraltáron is tudatosan a brit hatóságoktól való távolság. Az új irányvonal középpontjában talán a regionális identitás új formái és nemzeti törekvés áll.

Galló Judit

Demokrácia-típusok és a konfliktuskezelés módszerei etnikailag megosztott társadalmakban

*Smootha, Sammy: Types of democracy and modes of conflict management
in ethnically divided societies.*

= Nations and Nationalism, 2002. 4. no. 423–431. p.

Nyugaton, a klasszikus és domináns állami modell a demokratikus nemzetállam. Az állampolgár a társadalom magja, és az állampolgárok mindegyikének az állam egyenlő polgári és politikai jogokat biztosít. Ez a rendszer a személyiségi jogok egyenlőségén, individualizmuson, versenyen, teljesítményen, az emberek szabad keveredésén és az etnikum és vallás privatizációján alapul. A pártatlan állam minden állampolgára felé semleges, és egyformán kezel mindenkit, etnikumra, vallásra, nyelvre, kulturális és nemzeti származásra való tekintet nélkül. Ez a modell megfelel az individuális liberális demokrácia eszméjének, és kritikusan szerint a gyakorlatban nem is létezik.

A liberális demokrácia létező formája a köztársasági forma, ami nyugaton az asszimilációs folyamatok után alakult ki. Ennek alapján a nemzetállam egyenlő személyiségi jogokat biztosít, azonban megtagad mindenféle közösségi jogot. Az állampolgárok egyetlen nagy közösséget alkotnak, és egy sorson osztoznak. A hivatalos nyelv és kultúra nem teszi lehetővé, hogy etnikai csoportok létezzenek, és az ilyen államokban nagyarányú az asszimiláció, és sok a vegyes házasság.

A harmadik forma, a konzociális demokrácia, néhány országban – pl. Svájcban, Belgiumban, Kanadában – van jelen. Ezek elismerik az egyes csoportok közötti különbségeket, és az egyéni jogokon túl kollektív jogokat is biztosítanak. Lehetővé teszik a kulturális közösségek fennmaradását, a közösségek egymás mellett élését és a kisebbségek autonómiáját. Arányosan osztják el a forrásokat, működik a hatalommegosztás elve, és a kisebbségnek vétőjoga van, amennyiben úgy érzi, valamely döntés hátrányosan érintené.

A hagyományos köztársasági modellt különböző támadások érik az elmúlt közel hatvan évben. „Felülről” a régiók kialakulása és a globalizáció támadja, amelyek több államot felölelő entitásokat és identitásokat hoznak létre. „Alulról” a demokratizálódási folyamat és a kisebbségek folyamatos kulturális és gazdasági fejlődésének hátráltatása ássa

alá, ami a nacionalizmust erősíti, valamint alátámasztja a kultúrájuk megőrzésére és politikai képviseletükre irányuló követeléseiket.

A nemzetállam nem tűnt el, hanem alkalmazkodott a megváltozott körülményekhez. A változás egyik formája a multikulturális demokrácia, ami a liberális és a konszociális demokrácia közé esik. Ebben a formában (pl. Hollandia) elismerik az etnikai különbségeket, de hiányzik a hivatalos intézményi rendszer, amit a konszociális demokrácia esetében láttunk. A másik forma, az etnikai demokrácia, a rendszerváltozás utáni Közép- és Kelet-Európában és a korábbi Szovjetunió területén alakult ki. Ez a rendszer a konszociális demokrácia és a „nem demokrácia” közé esik. A kisebbségnek annyiban ad kollektív jogokat, amennyiben azok nem tűnnek veszélyesnek a többségi nemzet szemében, azaz ez utóbbi csoportot előnyben részesíti. Ebben a formában az állam fundamentuma nem az állampolgárok közössége, hanem az etnikai nemzet.

Észak-Írországból 1998-ban rendszerváltozás ment végbe. A protestáns többség, a katolikus kisebbség, a brit és az ír kormány ekkor írta alá a nagypénteki megállapodást, amelynek célkitűzése, hogy konszociális demokráciát hozzon létre. Ez az eset azt mutatja, hogy az etnikai demokrácia bukásra van ítélve egy olyan országban, ahol a két etnikum között komoly ellentétek vannak, valamint arra, hogy az átmenet nem mehet végbe békésen, és az etnikai demokráciának teljesen meg kell szünnie ahhoz, hogy a konszociális demokrácia végül megszülethessen.

A szerző szerint Izrael egyelőre dacol ezekkel a tapasztalatokkal. 1948 óta, az 1967 előtti határain belüli területeken következetesen zsidó demokratikus államként jelent meg, ahol a zsidó többség volt uralmon, de a palesztin-arab kisebbségre mind egyéni, mind kollektív jogokat is kiterjesztett. Ma, ez az Izraeli demokrácia erős és szilárd.

Észtországban a lakosság egyharmada orosz anyanyelvű volt, amikor 1991-ben elszakadt a Szovjetuniótól. Az állam veszélyes elemként kezelte ezt a csoportot, és szigorú honosítási eljárásokat állított fel. Az állam ma etnikai demokrácia, de csak az észti állampolgársággal rendelkező orosz anyanyelvű lakosokkal kapcsolatban. Ezzel szemben „nem demokrácia” azokkal szemben, akiknek nincsen észti állampolgárságuk.

Lengyelország különleges helyzetben van a kisebbségekkel kapcsolatban. 1918-as függetlensége után kezdődött az egységes lengyel nemzetté alakulása, és ennek következtében az ország etnikai demokrácia lett, amelyben a lengyel volt a többségi nemzet. A második világháborút megelőző, kisebbséggel ellenséges (német-, zsidó-, szlávellenes) politikája nyomán „nem demokratikus” etnikai állammá alakult. Mára etnikailag a világ egyik legegységesebb állama, így könnyedén megtehetette, hogy liberális vagy akár multikulturális demokráciává váljon.

Törökország még a demokrácia legalapvetőbb követelményeinek sem felel meg a kurdokkal és az iszlám fundamentalistákkal való bánásmódja miatt. Az első világháborúban feloszlott multietnikus és toleráns Oszmán Birodalomból született, és karizmatikus vezetője, Atatürk nyugati köztársasági-liberális demokráciát akart létrehozni a területén. Ez azonban nem történhetett meg a jelentős számú kurd kisebbség, az iszlám örökség és a rendszer felett gyámként őrökődő hadsereg miatt.

Az elemzésből világossá válik tehát, hogy a klasszikus liberális modellnek nem csak működőképes alternatívái vannak, hanem sok ország magára is ismerhet bennük, vagy éppen meg tudja találni a hozzá legközelebb álló formát.

Barna Judit

Szlovén–osztrák összefüggések egykor és ma

Österreich und Slowenien: Vergangenheit und Gegenwart. = Europäische Rundschau, 29. Jg. 2001. 1. H. (Különszám)

A különszám a ljubljanai osztrák külképviselet részéről Szlovénia EU-csatlakozásának előkészületei jegyében szervezett szimpozion valamelyest kiegészített anyagát teszi közzé, horvát, osztrák és semleges politikai, jogi szakértők, történészek, újságírók elemző, véleményt közlő megnyilatkozásaival. A szlovén–osztrák viszony minősége nem különbös a leendő uniós keretekben szorosabbá váló szomszédság és partnerség szempontjából, a múltbeli konfliktusok, az ezek nyomán lerakódott (jóllehet ma már alaptalan) félelmek ugyanakkor ma még, az EU-csatlakozás pillanatában, főképp szlovén oldalon nem egy tisztázatlan problémával terhelik ezt a viszonyt.

A szlovéneknek Jugoszlávia széthullásával jutott először osztályrészül, hogy önálló államiságot nyerjenek (1991). Közvetlen előzménye jugoszláv tagköztársasági státusában öltött testet. Ausztria közelsége és az 1918-ig Ausztriával közös örökség jóvoltából a jugoszláv állam kereteiben is a többenél összehasonlíthatatlanul fejlettebb régiót képviselte. A szovjet blokkból szerencsésen kikülönült kommunista Jugoszlávia nyugati „kapujaként” fungált a jugoszláv kelet–nyugati (legalább gazdasági) együttműködés útvonalán. Igen előremutató lépésnek bizonyult az Alpok–Adria régió kezdeményezése. A független Szlovénia a maga gazdasági és politikai reputációjával ennek megfelelően gyorsan a rendszerváltó Kelet és Közép-Európa élvonalába került, stabil esélyekkel a mielőbbi EU-csatlakozásra. Ausztria egyenrangú partnerként, noha a jelentős nagyságrendi eltérés értékén fogadta el új formátumú szomszédját, függetlenségi programját és új kibontakozását nyomatékkal támogatva. De nyílt szándékaival sem győzte meg teljesen a szlovén közvéleményt arról, hogy nincs félnivalója – sem a gazdasági, sem a kulturális újrabehatolástól. E tekintetben szlovén részről máig a régi Ausztrián belül folytatott nemzeti küzdelmek, nemkülönben a hitleri annexió németellenes érzülete a mérvadó. Az Ausztriához kötődő konfliktusokat mindig az etnikumok szembenállásaként értelmezték; a hitleri agressziót pedig éppúgy tulajdonították a Harmadik Birodalomba bekebelezett Ausztriának is. A rossz beidegződéseknek végül új tápot is adott az évtized végén az osztrák szélsőjobb erők hirtelen felerősödése, a Haider-jelenség, amely túldimenzionált félelmet ébresztett. Hasonlóképp hatott az EU-csatlakozás osztrák támogatása kapcsán felmerült követelés a szórványra zsugorodott szlovéniai német kisebbség jogainak helyreállítása – a háború utáni megbélyegzés és felszámolás után, vagy az a fensőbbes hangvétel, ami az osztrák sajtó a krško-i atomerőművet támada.

A szlovén történeti hagyományok túldimenzionált ellenségképe

A szlovén romantikus történetírás, több más kelet-közép-európai nép módjára, ábrándos ősidőket rajzolt, s ez vált hagyománnyá. Ebben az Alpesek vidékén a 6. századtól betelepülő szlávok már mint szlovén „honfoglalók” jelennek meg, akik az avar-kor végén rövid időre kivívják függetlenségüket („Karantánia”), aminek a frank és bajor („német”) behatolás vet véget, hogy – időközben osztrák színekre váltva – ezer esztendőre rabságukban tartsák a nemzetet, vezető rétegét leválasszák, elidegenítsék (kiemelt példa: a magyar történelemben is beavatkozó Czillei-grófoké), tömegeit pedig alávetett szolganéppé degradálják, amely ennek ellenére őrzi nyelvét, identitását, ezzel átmenti a nemzetet a modern kori újjáébredésig. A szlovén történetírás mítosztalanítása még elvégzetlen, csak

nyomokban megkezdett munka. A nemzeti megújulás az újkori birodalmi Ausztria kereiteiben megy végbe, a „német” részről állított módszeres akadályok leküzdésével. 1848-ban persze illúzió maradt az önálló szlovén „koronatartomány” gondolata. A történeti hagyomány ellenségképe egyetlen, mitikussá formált sztereotípiá; a „németek” mellett, bár csak elenyésző súllyal, megjelennek benne a horvátok, olaszok és a magyarok is. A szlovén önkép ezzel szemben: a mártír, szenvedő, önfeláldozó népé (tragikus önszemlélet), mely a többi között önnön testével védi Európát a török ellen is. A modern, késő-tizenkilencedik századi fejlődés során, a mozgalmasabbá váló civilszféra szintjén (kulturális intézmények, sajtó, világnézeti pártok) epizódszerűen fel-feltűnik a partner értékű, pozitív kép is osztrák-német személyiségekkel, fórumokkal kapcsolatban, de ez nem állandósul, és nyoma sem marad 1918 után.

A szlovének az osztrák-német „elnyomó” öleléséből bizakodva menekülnek a délszláv közösséghez. A szláv testvériesülés ára a stájerországi szórvány- és főképp a karintiai nemzetrész leszakadása (másik irányból magyarországi területekkel bővülve). Karintia („Karantánia”), a szlovén „bölcso” elvesztése nagyon fáj. Egyidejűleg náluk vált kisebbséggé az 1910-es adatok szerint közel 10%-os lakosságarányú német népelem (zömmel a Gottschee/Kočevje-vidéken és a városokban), amely létszamarányához képest most is erőteljesebben maradt aktív a helyi gazdasági és kulturális életben. A szerb hegemónia-törekvések, a horvát aspirációk a két háború között még nem fejlődnek odáig a szlovén régió rovására, hogy visszasírják az osztrák idöket.

Szlovénia hitleri eltíprási kísérlete és a következmények

Jugoszlávia német lerohanása során a szlovén területet felosztották az Ausztriát beolvasztó Németország és Olaszország között (azaz visszacsatolták a volt osztrák területekhez), illetve Magyarország visszakapta a Muravidéket. A német közigazgatás alá vont nagyobb, központi övezetben hozzáfogtak az intézmények teljes elnémetesítéséhez. Új telepések tömegét fogadták vagy irányították át a Balkánról, Besszarábiából stb. A szlovéneket viszont munkaszolgálatra hurcolták, internálták, deportálták, a nürnbergi faji törvények hatálya alá vonták, küszöbön állt a szlovén lakosság eltelepítése, szétszórása és elnyomorítása. Teljes jogú, új állampolgárságot csak németek kaptak. Jugoszlávia titói felszabadítása keretében, a Felszabadító Antifasiszta Tanács (AVNOJ) dekrétumai nyomán mindez megpecsételte az őshonos németiség sorsát. Következett a visszavágás ugyanazokkal a módszerekkel, kibővülve a népiirtás valamennyi titói fogásával. A történetek után alig néhány ezres lélekszámra zsugorodott kisebbség jogainak elismerése (ellentétben a szlovéniai olaszokéval vagy magyarokéval) máig függőben maradt. A szlovének többségi jogait újszerű, tagállami keretek között állították helyre, a szövetségi államként újjáalakult Jugoszlávia pedig rendelkezett akkora súllyal, hogy igényt formáljon az ausztriai szlovén kisebbség védelmére is; védnökségét a szövetséges megszállást feloldó osztrák államszerződés is rögzítette. A háborús és a felszabadítási időszak katasztrofális történései ettől függetlenül természetesen súlyos, etnikai töltetű sérelmeket halmoztak fel mind Szlovéniában, mind a saját államiségát visszanyert Ausztriában. A kölcsönösség ugyan csupán áttételes, hiszen mindkét utódállam akkori felettes szuverenitása felel a sérelmekért, mégis, a szomszédi viszony kölcsönös fenntartásokban, egyes vitapontok kapcsán végletes elzárkózásban is tetést ölt. Szlovén részről mindez a történelmi mítosz görceivel erősebb. Ausztria megkísérelte elérni a szlovéniai német kisebbség helyzetének rendezését a szlovén EU-csatlakozás támogatása fejében. Szlovénia azonban, akárcsak a cseh utódállam a beneši dekrétumokkal kapcsolatban, nem vállalja fel a Szövetségesek

hallgatólagos beleegyezésével született, egykori AVNOJ-rendelkezések revízióját, s ezt egzakt nemzetközi jogi alapok híján az EU sem tudja kikényszeríteni. Az álláspontok me-revségére jellemző ezen a téren, hogy a két állam a kisebbségi nyelvoktatás és művelődés kölcsönös segítése érdekében napirendre tűzött kulturális egyezményt sem képes tető alá hozni: nem találnak kölcsönösen elfogadható minősítést a német szórvány politikai meghatározására.

A szlovén–osztrák napi kommunikációs viszony zavarai

A független, rendszerváltó és EU-tagsága elé néző Szlovénia, illetve Ausztria új szintű politikai, gazdasági kapcsolatait intézményes államközi és nemzetközi síkon formálódnak, fejlődnek – egyes vitapontok elért vagy remélt rendezése mellett. E célzott törekvések eredményessége nagymértékben függ azonban a közvélemény társadalmi támogatásától. Nos, ez a közvélemény mindkét oldalon sok gátló, irreleváns elemmel szolgál – főként sajtótükörben borzolva egymás érzékenységét. A kiszolgáltatottabb fél, csekély területi, lélekszámbeli méreteivel és történelmi kisebbségérzetével, kétségkívül: Szlovénia. A sajtó nem köti magát a paritás elvéhez szomszédság dolgában: Ausztria szüntelenül és hangsúllyal jelen van a szlovén sajtóban, ami megfordítva nem egészen így áll. A szlovén közvélemény aggályosan odafigyel: mit beszélnek, mit közölnek róla – időnként – odaát. Osztrák részről kevésbé élénk a figyelem a szlovén sajtó állandó osztrák tematikája irányában. De ha felfigyelnek valamire, egy-egy disszonáns hangra, akkor kevésbé diplomatikusan, elég arrogánsan reflektálnak, ami sérti a szlovén önértetet. Hasonló a helyzet az eredeti közlendőkkel is, Szlovéniában ráadásul hajlamosak bármely sajtóvéleményt hivatalos álláspontként értelmezni. A sajtó-dimenzió belül végzetesen romboló a nemzeti, etnikai sztereotípiák beépítése, miközben végzetesen hiányzik az aktuális valóságismeret. A kritikus helyzetből talán a sajtó-világ nemzedékváltása vezethet ki fokozatosan. Különösen szembeötlő az ismerethiány – Szlovéniában a karintiai szlovének mai életét, elképzeléseit illetően. Az újdontúj anyaországot mulasztás terheli a nemzet „bölcsojénél” ma is feltalálható, bár kicsiny nemzetrésszel kapcsolatban, eddig csak a formai-jogi kérdések firtatására futotta (amelyekkel Ausztria nem túl jól és nem túl rosszul áll). A szlovén közvéleménynek, úgy tűnik, nincs koncepciója az EU-keretekbe lépve kialakítandó együttműködésről Karintiával.

Az osztrák átlagismeret, persze, egyenesen hézagos, akár a közös osztrák–szlovén régmúlt vagy a jugoszláv korszak, akár a jelen vonatkozásában. Legfeljebb valami romantikus-egzotikus, nem rosszindulatú kép él Ausztriában a kisebb szomszédról. (Végül is szemet szúrtak a karintiai szlovének.) Szerencsére a két háború közötti, negatív szláv sztereotípiák egyelőre nem kísértének újra. Természetesen elevebb és gyakorlatiasabb a szomszédkép és véleményformálás a határ menti övezetekben, ahol mégis szorosabb a kapcsolat legalább a helyi lakosság között. Itt osztrák részről is meg-megjelenik a riasztó elképzelés a kinyíló határon át betóduló nemzeti szlovén „utánpótlásról”, ha a helyi szlovénekből nem lett volna elég...

Úgy látszik, a viszony valódi, végleges oldódásával meg kell várni az uniós együttélés napi gyakorlatát, annak egyenrangú, gyanakvásmentes érintkezését, az együtt végzett munka tapasztalatát. Efelé mutat már most is az osztrák–olasz–szlovén határháromszög térségében tervezett közös téli olimpia-program előkészítése, melynek menete kapcsán még a sajtó sem keresi az alkalmat a fanyalgásra, kétségkedésre.

Szlovákia 2001–2002

Az átmenet mielőbbi befejezése

Blaha, Jaroslav: Slovaquie 2001–2002. Achever la transformation au plus vite. = Le Courrier des pays de l'Est, 2002. 1026. no., 209–226. p.

A 2001. év vége, 2002 eleje a szlovákiai helyhatósági választások kiértékelésével telt. Nyugtalanúságot okozott Nyugaton és az Egyesült Államokban, hogy Vladimir Mečiar pártja jól szerepelt. Ettől kezdve a politikai játszmák legtöbbször a mečiaristák kiszorítására irányult. Rudolf Schuster kormányának egyébként nincs túl sok szegéynivalója, bár a szigorú, lakossági megszorító intézkedések ellenére a korrupció és a munkanélküliség leküzdéséért folytatott harc nem bizonyult igazán eredményesnek. A bankszektor drágán újrasztrukturálták, a privatizációt hallatlan erővel folytatták. Nemigen maradt már eladnivaló, ami további költségvetési nehézségeket rejt magában.

Szlovákia megalakulása, 1993 óta alapvetően a „Nagy Vlado”, azaz Vladimir Mečiar maffiagyánús, kalasnyikov-ügyekkel tarkított, háromszor újraválasztott, antidemokratikus kormánya és a demokrata „Igazságos Miklós”-nak, vagyis Mikulas Dzurindának az Európai Uniót szorgalmazó, prosperitást ígérő politikai alternatívája áll a választók előtt. A Mečiar-ellenes koalíció hatalomra jutása (1998) során megindította a korrupcióellenes harcot, sok energiát fektetett a maradék szétosztására a pénzügyi alapok megerősítésére törekedve. Ám a változatlanul alacsony, általános politikai kultúrát jellemzi a 2001. decemberi választásokon való csekély részvétel. A „nagy Vlado” egyébként a népszerűségi listán dupla olyan sikeres ma, mint Kukan vagy Schuster.

Az 1999-ben – a pénzügyi egyensúlyt veszélyeztetve – hozott szigorító intézkedések rá következő évben nem folytatódtak. A gazdaságpolitika mérsékeltabb irányzatot vett. A lakossági fogyasztás viszont tovább nőtt, a költségvetési deficit 44 milliárd koronát tett ki 2001-ben. Reformok hiányában a köztartozások 366 milliárd koronára emelkedtek négy év alatt. Eközben a külső adósságok valamelyest csökkentek. A külkereskedelmi mérleg viszont romlott az új technológiák, berendezések vásárlása miatt. Az elektromosáram-előállításokat kivéve, valamennyi stratégiai üzemet részben külföldi befektetőknek adták el.

Az 1998-ban megválasztott kormányba magyar származású miniszterek is bekerültek, ami a külföld felé komoly jelzés volt, ám a 2001-es helyhatósági választások mégis inkább a magyarok és szlovákok közötti antagonizmusokat bizonyították. Csáky Pál miniszterelnök-helyettes személyével a magyar etnikum a korábbinál magasabb kulturális támogatást kapott, a magyar bizonyítványt adó iskolaigazgatókat visszahelyezték posztjukra, és két-nyelvű bizonyítványt állíthatnak ki. Csáky működése oly eredményes volt, hogy a roma kisebbség számára is teljhatalmú képviselői helyet biztosítottak a kormányban. 2001-ben, a klánokat uraló Danihelst K. Orgovanova követte a roma szekció élén. Profi módon megszervezték a romák képviselőit; alkalmazni kezdték a Regionális és Kisebbségi Jogok Chartáját. Kassán irodát nyitottak a diszkrimináció minden válfaja ellen; 2002-ben – az angolszász pozitív diszkriminációs politika mintáját követve – diszkrimináció-ellenes törvény tervezetét fogadta el a kormány. Az Alkotmány módosításával, 2002 tavaszán köztársasági közvetítő posztját hozták létre. A koalíciós vitákból végül a Mečiar-féle párt képviselője, P. Kandrac került ki győztesen. Róla azt is tudni érdemes, hogy a '70-es években a Comenius Egyetem jogi fakultását tisztogatta, s hogy tagja volt a kommunista pártnak.

A 2001. decemberi helyhatósági választások némi tanulással jártak: Mečiar beágyazottsága sokkal erősebb, mint gondolták, s a rendkívül alacsony részvételi arány (26% a

második fordulóban) a liberálisok, illetve a kereszténydemokraták fáradozásainak kudarcát mutatták. A NATO-tagság kérdése, illetve az EU-felvétel ügye komoly veszélybe került. A 2001. szeptember 1-jén érvénybe léptetett, új választási törvénynek megfelelően a jobboldal nem tudott egységesen fellépni, két listát indított, plusz egy etnikai listát. A Magyar Koalíció Pártja a szlovákiai kisebbségek szemében még mindig igen népszerű volt. A két balközép párt – a hatalmon lévő koalíció tagjai – éppen csak a parlamenti 5%-os küszöb eléréseért küzdöttek. A leginkább személyes karrierre vágó P. Rusko vezette Új Polgári Szövetség ugyancsak jobbközép ambíciókkal indult, felkészült politikusok hiányában főleg médiasztárokat felvonultatva. A korábban Mečiar nevével fémjelzett nacionalisták, szakadásukat követően a szélsőséges J. Slota vezette Tényleges Szlovák Nacionalista Párt elnevezésű formációnál kötöttek ki. E két utóbb említett párt minden bizonnyal alatta marad majd a parlamenti küszöbnek.

Nagyon jók az esélyei viszont az R. Fico vezette Smer Pártnak. A helyhatósági választásokon Mečiar pártjával léptek szövetségre, s a jogász végzettségű pártelnöknöknek sok helyi értelmiségit sikerült maga mellé állítania. A nemzet üdvét sem veti el programjában, noha a magyar etnikumnak adott jogokat „európai mértékkel mérve” is sokallja, s mint baloldali demokrata a NATO és az EU híve. Mellette ugyancsak népszerű maradt hazai berkekben Mečiar Demokratikus Szlovákiáért Néppártja, mely három éve vezeti a közvélemény-kutatások listáját. A nyugati politika azonban továbbra is szalonképtelennek tartja ezt a pártot.

A kormányfő, Rudolf Schuster, a halogatás taktikáját alkalmazva, igen gyakran él vétőjogával: 1999. júniusi hivatalba lépése óta 62 esetben. Két éves vita után szavazta csak meg a parlament a volt kommunistáknak az államigazgatásból, illetve a biztonsági erőkből való kizárását. Egyikőjük egy Nemzeti Emlékezet 1939–1989 intézetének létesítésével állt elő 2002 áprilisában. A heves vitákban a kormányfő is szót emelt, s végül augusztusban csak a levéltárak megnyitását, illetve az Intézet létrehozását szavazták meg.

A 2001-ben nagy többséggel Magyarországon megszavazott, ún. státustörvény megmérgezte a magyar–szlovák kapcsolatokat, mert előzetes jóváhagyás nélkül tette alkalmazhatóvá a külföldön hozott törvényt, valamint felhívta a figyelmet a magyarok kövételére, a Beneš-törvények hatálytalanítására.

A cigányok életkörülményeit javító első program 1991-ben indult útjára. Természetesen nem maradt vita nélkül a terv, amely lakáshoz, kulturált környezethez kívánta juttatni ezt az etnikumot. A szélsőségesebbek helyi népszavazást követeltek a cigány családok betelepítésével, valamint a munkahelyteremtéssel kapcsolatban. A munkanélküliség mértéke például Eperjes körzetében egyes településeken eléri a 100%-ot. A Dzurindakormány az uniós támogatás mellé 50 millió koronás céltámogatást, valamint egy 3 millió koronás sürgősségi segílyt nyújtott 2002 tavaszán a roma népesség infrastruktúrájának javítására. A gyakorlat mégis azt a véleményt erősítette, hogy az igazi segítség a még több pénz és még kevesebb beszéd lenne számukra.

A hadsereg alapos megfontolás után kidolgozta 2010-ig érvényes stratégiai fejlesztési tervét. A nemzeti jövedelem 1,86%-át fordítják most, és 2%-át 2006-tól (a NATO kérésére) a honvédelmi kiadásokra. 2010-re teljesen professzionális hadsereget alakítanak ki, 24 500 katonai és civil taggal. A szeptember 11-ei merényletet követően sok biztonsági intézkedést hoztak; a lakosság 60%-a támogatja az ország NATO-csatlakozását. Az ellenzők megnyugtatótására a védelmi miniszter elmondta, hogy a védelemre fordított kiadások alacsonyabbak, mint ahogy az a NATO-országokban szokásos. A kérdésben 2002 őszén ügyszó népszavazást rendeznek Szlovákiában.

A gazdasági növekedés évről évre javul, 3,3%-os volt 2001-ben; főleg a háztartási fogyasztások, illetve a banki-tőzsdei infrastruktúra kiépítésének köszönhetően. Az átlagfizetés ekkor 289 USD.

Szlovákia ipara, ha visszafogottan is, de működik. A Volkswagen 2002-ben bővíti kapacitását Pozsonyban; a US Steel Kassán működik; az energetikai piacon jelen van a SES Tlmace; a petrokémiai ipart a kontinensen a legfejlettebbek között tartják nyilván. Mégis, a nem eléggé határozottan kialakított ipari övezetek, a külföldi cégek számára előnyös előállítási árak, az exportot kevésbé támogató politika együttesen a gyengeség képét adják. Ehhez társul a helyi pénzügyi csoportok vitája a tulajdonjog körül, illetve a vállalkozás-támogatások visszásságai.

A 2001-es jó termésért ellenére az élelmiszerellátásban egyre bővül a nagy elosztó cégek szerepe, veszélyeztetve ezzel például a hagyományos sörfőzők üzletét. A kereskedelmi mérleg 2,1 milliárd dolláros deficitet ért el; egyre inkább az Európai Unió, különösen Németország segítségére szorulva.

A szlovák–francia kereskedelmi kapcsolatok élénken is mondhatók: az autóbehozattal, illetve a gyógyszerkivitellel az élen. A legjelentősebb francia beruházó a Gaz de France, amely egy nemzetközi konzorciummal együtt a szlovák gáztársaság 49%-ának tulajdonosa.

Az állam támogatja a helyi befektetők visszavásárlási feltételeit oly módon is, hogy az előállított termékből is részesedhetnek. Ezzel együtt például a szlovák elektromosságot termelő (Slovenske elektrarne) cég várható leállása politikai vitákra ad alkalmat.

2002 tavaszára Szlovákia ideiglenesen 23 fejezetet, köztük a környezetvédelmi, a pénzügyi ellenőrzésit és az energiáról szólót is lezárta az uniós csatlakozás előkészületei során. Az Európai Bizottság 20 millió eurós hosszúlejáratú kölcsönrel kíván javítani az ország adminisztrációján. A mezőgazdaság és a vidék fejlesztésére jelentős, évenként megújuló Sapard-támogatást kap az ország, 2000-ben 18,6 millió eurót.

Igen nehéznek látszik a bírói, rendőrségi együttműködés, különösen a bevándorlási politika alkalmazása és a menedékjog kérdéskörének tisztázása során. Ma még nincs válasz arra, miként alakulnak Ukrajnával a kapcsolatok a 2007-ben kiterjesztésre kerülő schengeni határok dolgában. Belpolitikai téren a Smer vezetője, R. Fico ígéri, hogy – megválasztása esetén – bizonyos fejezeteket újratárgyal majd.

A közvélemény, a 2002. szeptemberi választások előtt a Dzurinda-féle koalícióról eléggé rossz véleménnyel van, leginkább azt hangoztatja, hogy a mečiari időkhöz hasonlatosan a gazdaság most is főként a lakossági fogyasztásra alapozott, ami egy átmeneti helyzetben nem túl megnyugtató.

Kakasy Judit

Románia 2001–2002-ben: Jutalmat kívánó erőfeszítések

Lhomel, Edith: Roumanie 2001–2002. Des efforts qui appellent récompense. = Le Courrier des pays de l'Est, 2002. 1026. no. 175–189. p.

Tíz év bizonytalankodó, szociálisan nagyon költséges év után, 2001-ben Románia számára időszerűnek látszik a kérdésfelvetés: van-e elegendő kapacitása új kezdethez? Gazdasági téren a növekedés visszaállítása, belpolitikában a kisebbségi kormányzás stabilizáló szerepe látszik a legsürgetőbb igénynek. A dolgok mégsem zajlanak olyan könnyen. A kormánynak, mely az euro-atlanti katonai szervezethez való csatlakozás ígérével

kovácsolt magának belpolitikai tőkét, még számos nehézséget le kell küzdenie. Adrian Nastase kormányfő szerint 1996 óta a nemzeti kohézió alapját adja a NATO-csatlakozás, melyről lemondani beláthatatlan következményekkel járna. A román külpolitika az Európai uniós csatlakozást is erősen szorgalmazza, azonban a tartós gazdasági egyensúlyhiány, a jelentős társadalmi gondok megfigyelő szerint negatív irányban befolyásolják a 2007-es döntést. Tulajdonképpen a két nemzetközi alakulathoz fűződő tagság kérdése hatásában, hozadékában meghatározó tényező az ország életében.

A román gazdaság 2000-ben 1,6%-os, 2001-ben 5,2%-os gazdasági növekedéssel kecsekedhetett. (Többek szerint azért ez úgy értendő, hogy 2000-ben az egy főre jutó nemzeti jövedelem az 1989-es szint 77%-ára süllyedt!) Mindenekelőtt a beruházások miatt alakult ez így. A Nemzetközi Valutaalap által folyamatosan kifogásolt növekedő belső adósságállományt végre sikerült visszafogni 2001-ben. Ehhez az Alap 383 millió dolláros, másfél éves készenléti hitele is hozzájárult 2001 őszén.

A gazdasági helyzetet azonban továbbra is rontja az emelkedő infláció, noha a csatlakozásra váró országok között energiatermelésben Románia rendelkezik a legjobb feltételekkel. (Igaz, éppen a kőolajárak világgpiaci ingadozása sebezhetővé is teszi!) Igaz, a folyó üzletek mérlegének hiánya éppen akkora volt – az import növekedése miatt – mint a kereskedelmi mérleg emelkedése: 35%. Miután Románia hitelképesnek bizonyult, a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank kevésbé volt elővigyázatos a szociáldemokrata Nastase-kormányral szemben. A készenléti hitelek feltétele a progresszív dezinflációs politika volt, amelynek azonban kevés eredménye mutatkozik ez idáig. A monetáris és fizetési politika kevésbé szigorú voltának, a kormány népszerűségének fenntartásáért hozott intézkedéseknek, a késlekedő strukturális átalakításoknak tudják be mindezt a nemzetközi pénzügyészek. 2002. május 9-én felfüggesztették a nyílt tárgyalásokat Bukaresttel egy, a magánszektor támogató hitelmegállapodás dolgában.

A 2002-es privatizációs programban egyebek közt szerepel a Román Kereskedelmi Bank, illetve két fontos alumínium-üzem (Szlatina) magánosítása. Hátra van olyan kőolajipari óriás, mint a Petrom vagy a Berd magánkézbe adása. (Ezekét 2003-ra tervezik.) 2002 első felében 123 üzemet vett meg a román állami vagyongyűnökség. Ezek a cégek hátralékokat és veszteségeket figyelembe véve összesen 44 millió dollárt adtak a költségvetésnek.

Az állam nagy hangsúlyt fektet arra, hogy az olyan hagyományos iparágban, mint pl. az acélipar, a munkanélküliséget összesen 9%-ra szorítsa vissza. Nem titok azonban, hogy egyes térségekben (Neamt, Máramaros, Botosani) az arány 27–31%-ot is elér. Ezért is intenzív tárgyalásokat folytatnak a nemzetközi pénzügyekkel arról, hogy az új munkahelyek teremtése nélkülözhetetlen a hagyományos iparágakban.

A Külföldi Beruházások Romániai Ügynöksége (ARIS), jól felkészült szolgáltatásokkal 2002. június 24-e óta szorgalmazza az új befektetők megnyerését. Ők sem tudnak azonban teljesen véget vetni a korrupciónak, amely a kereskedelmi körökben éppúgy eluralkodott, mint az ügyintézésben. A külföldi beruházók között első helyen tartják nyilván a franciákat (Danone, Société Générale, Renault, Michelin, Carrefour), s noha tevékenységük növekvő mértékű, valójában mégis kevesebb, mint a németeké vagy az olaszoké.

Adrian Nastase 2000 decemberében alakított kisebbségi kormányt; azóta különösen az ő személye bizonyított eredményes, eltökélt munkával. Egyesek szemében csak a politikai álcákat levetett, újabb, ex-kommunista cselről van szó, mások viszont meggyőződéses reformistának tartják, aki az ország stabilitására törekszik.

A Szociáldemokrata Párt tagjainak jó része a Román Kommunista Párt soraiba tartozott még 1989 előtt, így ezek a személyek, ha nem is a visszatérés szándékát sejtetik a

pártállami szisztémához, de a szükséges gazdasági reformok meghozatalára való eltökéltség hiányát mindenképpen. Úgy tűnik azonban, hogy 1990 és 2000 között mégis el-sajátították az új játékszabályokat. A „mutációnak” csak egyik, mondhatni, leegyszerűsített értelmezése a „pozitív múltat továbbvivő” Ilescu elnök és az „új generációt” képviselő Nastase szembeállítás. Az eltérés szembeszökő a két személyiség és választóik között is, ezzel együtt sem gyöngítik a szociáldemokratákat. Nastase pártja egyébként eredményesen integrálta a korábbi szociális és munkaügyi miniszter, Alexandrou Anasthasiu által vezetett Romániai Szociáldemokrata Pártot, számos, befolyásos kapcsolatra téve szert gazdasági körökben. A szociáldemokratákra voksolt még a függetlenek nagy része és a centrum baloldal képviselői is. A nemzeti hírügynökséget, a Rompresst a Tájékoztatási Minisztérium felügyelete alá helyezték; a műsoridő jelentős részét a szociáldemokrata vonatkozású adások foglalják le, bizonyítva, hogy a műsorpolitika erős központi ellenőrzés alá esik. A közvéleménykutatások azt bizonyítják, hogy egy év elteltével sem vesztették népszerűségükből, annak ellenére nem, hogy együttműködést kezdeményeztek a legnagyobb etnikai kisebbséggel, a magyarokkal is.

A szociáldemokraták a 2000. novemberi helyhatósági választásokon a kétkamarás parlamentbe csak 1/3-1/3 részben jutottak be, együttműködésük az RMDSZ-szel kimondottan gyümölcsözőnek bizonyult ebből a szempontból. Elutasították viszont az együttműködést az EU-ellenes Corneliu Vadim Tudor vezette Nagy Románia párttal. Őt hónap után ellenzéki magatartást tanúsítottak viszont a Nemzeti Liberális Párt tagjai a privatizáció kérdésében. A Nastase vezette párt (PSD) tartja magát tehát a szociáldemokrácia egyetlen jogos képviselőjének. A Romániai Magyarok Demokratikus Uniója (UDMR) szintén töretlenül támogatja a PSD-t. A 2001 júniusában, a magyar parlament által megszavazott kedvezménytörvény ügyében támadtak ugyan feszültségek, azonban az UDMR figyelmeztette a kormányt, hogy az uniós csatlakozás előtt nem tenne jót egy ilyen parlamenti vita Romániának.

A romániai magyar kisebbséget évek óta Markó Béla vezeti; neki eddig sikerült mindig saját pártján belül a szélsőségesek fölé kerekednie. Most arra a felismerésre jutott, hogy egyedül a PSD-vel való együttműködés lehet gyümölcsöző a magyarság számára. Együttműködési szerződést is aláírtak a pártok 2001 elején, melyben dinamikus és konstruktív támogatásukról biztosítják kölcsönösen egymást a parlamentben. A magyar ellenzéknek – a 90%-ban magyarlakta Kovászna és Hargita megyékben – sem sikerült megzavarnia ezt az elkötelezettséget. Nastase pedig, a 2002 novemberi NATO-döntés előtt mindenképpen általános politikai egyensúly fenntartására törekszik.

A Belgrádra mért amerikai bombázások során a román parlament rendkívül lojális módon megszavazta a román légtér feltétel nélküli átengedését, melynek eredményeképpen a NATO-jelölték listájára került az ország. Két évvel később, a 2001. szeptember 11-ei terrortámadásokat követően ismét a feltétlen együttműködés bizonyítékeképpen román csapatokat küldtek Afganisztánba, és biztosították a légteret az amerikai titkosszolgálat részére. Legutóbb Irakkal kapcsolatban nyilvánított ki hasonló szándékot a román katonai vezetés. Minden esélyt megadott tehát Románia magának ahhoz, hogy NATO-tag lehessen.

A laekeni Európai Tanács 2001. december 14–15-én elfogadta azt a forgatókönyvet, mely szerint Románia és Bulgária 2007-ben a Közösség tagja lehet. E dátum hallatán sokan megkönnyebbültek, hiszen 2002. január 1-jétől nincs szükségük többé vízumra, ha az ún. schengeni országok valamelyikébe kívánnak utazni. Természetesen az EU Bizottság éves jelentése most is hangsúlyozta, hogy Romániának sokat kell tennie a korrupció felszámolására, az előcsatlakozási segélyek, hitelek – Phare, Ispa, Sapard – jobb hasznosítására, az állam jogi struktúrájának átláthatósága, az állami ügyintézés terén.

2002 nyarára Románia 26 fejezetet nyitott meg, és 12-t zárt le a csatlakozási tárgyalásokból. A 2002. végi koppenhágai tanácskozáson úgy döntöttek, hogy Romániának és Bulgáriának csak 2004-ben, utolsóként kell lezárnia a mezőgazdasággal kapcsolatos fejezetet. 2006-ig az agrár szektor évi 153 millió eurós támogatást kap, s ez nem annyira a román tárgyalófél rámenőségének, mint inkább a „nyugtalanító” tényeknek köszönhető. 2002-ben Románia teljes lakosságának 47,5%-a élt vidéken, 2 %-kal többen, mint tíz évvel korábban. A Román Tudományos Akadémia demográfiai kutatásainak igazgatója, Vasile Ghetau szerint az emberek nem tudják fizetni a városi lakások rezsiköltségeit, menekülnek a munkanélküliség elől, és legalább az ennivalót akarják biztosítani családjuk számára, ezért költöznek vidékre. Ez tipikus a nagyon szegény keleti, délkeleti vidékeken – állapítja meg az UNICEF. Az aktív román lakosság 40%-a dolgozik a mezőgazdaságban, azonban a nemzeti össztermék 14%-át állítják csak elő, miközben a létfenntartásra kényszerült mezőgazdasági dolgozók nem tudják kielégíteni alapvető szükségleteiket sem.

Fentiek alapján félok, hogy az EU-tag Románia olyan versenyhelyzetbe kerül mezőgazdasági téren, amelyben nem tud majd helytállni. Ez azonban a jelenlegi politikai vezetésnek nem okoz gondot. A 2004-es elnök-, illetve helyhatósági választások megnyerése egyelőre közelebbi, elérendő célként lebeg előttük.

Kakasy Judit

Nemzetinek lenni Ukrajnában: Néhány szabály

Shevel, Oxana: Nationality in Ukraine: Some Rules of Engagement. = East European Politics and Societies, 16. vol. 2002. 2. no. 386–413. p.

Bár birodalmak romjain államok épülhetnek fel, ez egyáltalán nem jelenti egyben nemzetek születését is. A Szovjetunió összeomlása után az utódállamok állampolgárai nem váltak azonnal nemzetek tagjaivá. A mai Ukrajna távol áll a modern nemzeti ideáltól: etnikai és nyelvi sokféleség jellemzi, és távolról sem nyilvánvaló, hogy az ukrán politikai és nemzeti egységek pontosan fedik egymást. Ukrajnában az elmúlt tíz évben fontos szerepet játszott a nemzetépítés folyamata, amelynek eredményeiről azonban nem vélekedik egységesen a tudósráadalom. A szerző szerint ez a folyamat jóval előrehaladottabb állapotban van, mint azt általában gondolják.

A nemzeti identitást az állampolgárságot és az állami nyelvet érintő intézkedésekre adott reakciók alapján lehet leginkább „bemérni”, hiszen mind a politikusok, mind a lakosság szerint e két kérdés alapvetően befolyásolja az állam fennmaradását. A szerző „nemzeti” és „nem nemzeti” kategóriákba sorolja a társadalmat a jelenlegi állammal kapcsolatos magatartásformák szerint. Az első kategóriába tartozók elsődleges „elképzelte politikai közössége” maga a nemzet. Ezzel szemben, a nem nemzeti kategória tagjainak elképzelte közössége, Ukrajna esetében, a nemzetnél kisebb vagy nagyobb képződményt is jelenthet. Ez azt jelenti, hogy a jelenlegi ukrán állam helyett van, aki inkább a saját régiója szintjén gondolkodik, ami azonban az orosz többségű Krím-félszigetet kivéve, nem feltétlenül zárja ki, hogy elfogadja Ukrajnát is. Mások olyan nagyobb egységben gondolkodnak, mint egy orosz–ukrán–fehérorosz állam vagy éppen egy újjáalakított Szovjetunió.

Számos politikus és szakember etnikai identitáshoz vagy nyelvhasználathoz köti a nemzeti identitást, azonban az adatok nem támasztják alá, hogy ezek alakítanák a nemzeti orientációt. Így például a magukat oroszoknak vallók nem sorolhatók automatikusan a „nem nemzeti” kategóriába, hiszen sokan közülük támogatják a jelenlegi államot. Tehát

az etnikai hovatartozás nem feltétlenül határozza meg a nemzeti lojalitást. A nyelvhasználat kérdésében Ukrajna különleges helyzetben van, hiszen a lakosság körülbelül egyenlően oszlik meg az orosz és ukrán beszélők között. Ezen túlmenően, a lakosság körülbelül egy negyede mindkét nyelvet aktívan használja a mindennapokban. Az orosz beszélőkkel kapcsolatban az adatok azt jelzik, hogy közülük többen támogatják a jelenlegi államot és annak EU-csatlakozását, mint ahányan az orosz–fehérorosz uniót valószínűsítik meg. Tehát a nyelvhasználat sem „előidézője” a nemzeti identitásnak.

Az etnikai identitás és a nyelvhasználat helyett sokkal inkább a politika szintjén, a politikával kapcsolatosan lehet meghatározni, hogy valaki éppen a nemzeti vagy a nemzeti kategóriába tartozik. Ezt a megkülönböztetést ugyanakkor a politikusok és pártok esetében is használni lehet. A nemzeti politikai erők meg akarják őrizni, és fejleszteni szeretnék a jelenlegi független ukrán államot. A kemény nemzeti – jobbközép – erők esetében az ukrán államiság mindenek felett áll, és ők azok, akik kifejezetten támogatják az ország nyugati integrációját. Az enyhébb nemzeti erők kevesebb hangsúlyt fektetnek az államiságra, és mivel üzleti érdekeik sok esetben Oroszországhoz kötik őket, ezek a pártok kevésbé nyugat-orientáltak. A nemzeti erők valamely más – a nemzet felett álló – állami képződményt szeretnének létrehozni, mivel nem fogadják el az ukrán mint különálló politikai nemzetet.

Mind a nemzeti, mind a nemzeti erők a két, központi tekintett ügy, az állampolgárságot, illetve a nyelvhasználatot meghatározó törvények segítségével igyekeznek maguknak nagyobb tábort megnyerni, és az országot a saját elképzeléseiknek megfelelően alakítani. Az ország hivatalos nyelve 1989 óta az ukrán, és ez, az orosz mint második hivatalos nyelvet bevezetni szándékozók minden próbálkozása ellenére, máig sem változott meg, és egyre valószínűbb, hogy nem is fog. Napjainkban már sok orosz beszélő szülő adja ukrán iskolába a gyerekeit, és azok közül is, akik oroszul tanulnak (a Krím-félszigeten szinte nincs is ukrán nyelvű oktatás), sokan megtanulnak ukránul is. Az ukrán elit és a politikusok közszereplésének nyelve ma már az ukrán, ami sokak számára előrevetíti az ország politikai jövőjét, még ha a magánéletben az orosz és a kétnyelvűségnek is fontos szerep jut a jelenben.

A kettős állampolgárság, bár a kilencvenes években fontos kérdésnek számított, és a nemzeti erők szerették volna kiharcolni (elsősorban az orosz állampolgárságra gondolva), mára szinte minden jelentőségét elvesztette. Az alkotmányban nem jelent meg és a 2001-ben született állampolgársági törvény csírájában elfojtott mindenfajta kettős állampolgársággal kapcsolatos kezdeményezést.

Az elmúlt tíz év fejleményei azt mutatják, hogy Ukrajnában elmozdulás történt a nemzeti oldal felé, amit jelez, hogy elfogadták az ukrán mint hivatalos nyelvet, és a politikai életből, úgy tűnik, eltűnt a kettős állampolgárság bevezetésének igénye. A nemzetépítés folyamata, ezek alapján, előrehaladottabb állapotban lehet, mint azt sokan gondolják.

Barna Judit

Hídfő vagy híd? (Törökország lehetséges szerepe az amerikai–iraki konfliktusban)

Parks, Bill: Bridgehead or Bridge? = The World Today, October 2002. vol. 58. no. 10.

A cikket tavaly októberben, a törökországi választások és az iraki háború előtt adták közre. A választásokat 2002. november 3-án tartották, abban az időszakban, amikor olyan sorsdöntő kérdések foglalkoztatták a török politikusokat és a közvéleményt, mint az ország és Ciprus EU-tagsága, a nem sokkal korábban felvállalt afganisztáni nemzetközi misszió vezetése és az egyre lehetségesebbnek tűnő iraki háború.

A hidegháború végével megszűnt Törökország stratégiai jelentősége Európa déli sarkában. Stratégiai szerepét ettől kezdve sokkal inkább annak köszönhető, hogy határos Iránnal, az arab világgal és a Kaukázussal. A 2001. szeptember 11-i események után Ankara megpróbálta Amerikával kialakított stratégiai partneri viszonyának szerepét felértékelteni, és felajánlotta, hogy a híd szerepét fogja betölteni a nyugat és az iszlám világ között, Amerika azonban inkább hídfőként tekint az országra. Ankara nyugati biztonsági kapcsolatai kényes helyzetet teremtenek számára, hiszen ezzel egy időben arra is törekszik, hogy harmóniát teremtsen közvetlen iszlám szomszédaival kialakított kapcsolataiban is.

Így például már a szeptember 11-i támadások előtt is feszültté tette a viszonyt Washington és Ankara között, hogy ez utóbbi a szankciókat megszegve, gazdasági kapcsolatokat épített ki Irakkal. Még a meggyengült Szaddam-rezsim is kedvezőbb eshetőségnek tűnt fel a török vezetők szemében, mint szinte akármelyik másik forgatókönyv. Éppen ezért Ecevit miniszterelnök egészen addig elment, hogy megpróbálja rávenni Szaddamot, hogy tegyen eleget az ENSZ-határozatoknak.

Az egyik lehetséges forgatókönyv, amitől Törökország különösen tartott egy lehetséges háború esetén, az volt, hogy az azt követő zűrzavarból egy kurd állam emelkedhetett volna ki. Ez veszélyeztette volna saját, kurdok lakta területeit. Ezen túlmenően, az olajban gazdag Kirkuk térségben lakó türkmén lakosság sorsát sem szerette volna a kurdok kezébe adni. Egy másik lehetséges és szintén kedvezőtlen forgatókönyv szerint létre jöhetett volna egy olyan Kurdisztán is, amely menedéket nyújthatott volna az al-Kaidának. Egy harmadik lehetőség az volt, hogy Törökország olyan anarchikus térség szomszédságában találja magát, ahol az iszlám fundamentalistáknak sikerült megvetniük a lábukat.

Ilyen várakozások mellett, illetve a törökországi belügyek fényében – Ecevit koalíciós kormányának széles körű hiányosságai miatt írták ki a korai választásokat –, nem volt könnyű megjósolni, hogy mely politikai erőnek sikerül megnyernie a választásokat, és az milyen politikát folytat majd, amennyiben mégis háborúra kerülne sor. (Végül a leginkább esélyes, Recep Tayyip Erdogan mérsékelt Iszlám Igazság és Fejlődés Pártja győzedelmeskedett.)

A háborúval kapcsolatban, bár Ankara ellene volt bármiféle csapásnak, folyamatosan arra törekedett, hogy minél nagyobb árat sikerüljön kialakítania azért, mert az ütközőzónában fekszik, és egy esetleges támadás jelentős károkat okozhat kereskedelmének, gazdaságának, turizmusának és hitelképességének is. Alkupozióját azonban egyrészt az gyengítette, hogy katonailag, gazdaságilag és politikailag is fontos volt számára Washington, így nem volt kétséges, hogy támogatnia kell majd Amerikát. Másrészt oly sokszor hivatkozott stratégiai fekvésére, ami miatt Washingtonnak fontos lehetett, hogy emiatt is nagyon kínos lett volna megtagadni a kért támogatást.

Törökország stratégiai pozíciója tehát kétélű kardként is tud működni: annak érdekében, hogy értéke megnöjön Washington szemében, és valóban a híd szerepét tudja betölteni, adott esetben le kell nyelnie azt is, hogy ha nem szívesen is, de eleget kell tennie az amerikai kéréseknek.

(A fejleményekből azóta tudjuk, Törökország sem híd, sem hídfő nem lett az Egyesült Államok számára.)

Az olvasztótégely mélyül: Arab-amerikaiak a századfordulón

Kulczycki, Andrzej – Lobo, Arun Peter: Deepening the Melting Pot: Arab-Americans at the Turn of the Century. = Middle East Journal, vol. 3. Summer, 2001. 459–473. p.

Az arab-amerikai lakosság lélekszáma 42%-kal nőtt a nyolcvanas évek során, és számuk 1990-re átlépte az egymilliót. Származásuk egyre sokfélébb, és egyre több a mohamedán vallású köztük. Az átlagnál magasabban képzettek, és keresetük is meghaladja az átlag amerikaiét.

Az utóbbi időkből egyre nagyobb figyelem övezi az Egyesült Államokban élő arabok növekvő számát és egyre erősödő hangját. Olyan csoportról van szó, amelyet sokszor meglehetősen gyanakvóan kezelnek, ám kis számuk ellenére egyre inkább felfigyelnek rájuk a bennük rejlő politikai lehetőségek miatt. A 2000-es elnöki kampány során például mindkét jelölt elég fontosnak ítélte meg ezt a csoportot ahhoz, hogy külön is találkozzanak arab-amerikai vezetőikkel. A közelmúlt eseményei és az Egyesült Államok szerepvállalása a Közel-Keleten még inkább rájuk irányította a figyelmet. Mindennek ellenére és más etnikai csoportokkal ellentétben, népmozgalmi, társadalmi és gazdasági jellemzőikkel eddig még senki nem foglalkozott behatóan.

Az első arabok az 1880-as években érkeztek Amerikába az Oszmán Birodalom területtől, és többségük keresztény volt. Legnagyobb részük megpróbált beilleszkedni, amilyen gyorsan csak tudott: nevét „amerikanizálta”, és szakított hagyományaival. Ezt a szinte láthatatlan hullámot a második világháború után több arab nemzetből érkező bevándorlók követték, majd számuk ismét megugrott az 1960-as évek közepétől, és azóta is jelentős iramban nő. Ez egyrészt jelentősen hozzájárult sokszínűségük növekedéséhez és erősödő etnikai identitásukhoz. Másrészt azt is előidézte, hogy folyamatosan előítéletekkel kellett és kell megküzdeniük, mivel gyakran a közel-keleti feszültséggel azonosítják őket. Harmadrészt, megnehezítette beilleszkedésük vizsgálatát.

Az arab-amerikaiak kétharmada libanoni származású, majd egy ötödük szíriai, és jelentős csoportot alkotnak az egyiptomiak és a palesztinok is. 1990-ben kb. 59%-uk amerikai születésű volt, további 20% pedig megkapta az amerikai állampolgárságot. Földrajzi elhelyezkedésükre jellemző, hogy többségük öt államban él: Kaliforniában, New York-ban, Michiganban, Floridában és New Jersey-ben. Ezek mind kulcsfontosságú államok a választásokon, így szervezett keretek között az arab-amerikaiak akár komoly politikai befolyásra is szert tehetnének.

Átlagosan 83%-uk magas szinten beszéli az angolt, ami az Amerikában születetteknél 97%-ra ugrik. 1990-ben iskolai végzettségük átlagosan magasabb volt, mint az amerikai átlag: a férfiak esetében az össz-amerikai 24%-hoz képest 40%-uknak volt felsőfokú diplomája. Ezzel könnyebbé válik szakmailag magas színvonalú, illetve menedzseri állásokba belépni, ami viszont a keresetre is pozitív hatással van: átlagkeresetük is meghaladta az amerikai átlagot. (Mind a férfiak, mind a nők esetében elmondható, hogy átlagon felül reprezentáltak ezekben a kategóriákban, míg alulreprezentáltak a szakképzett, illetve szakképesítéssel nem rendelkező munkaerő kategóriájában.) Az eredményeik a kulturális és vallási különbségeket is segítenek ledönteni, ami többek között a vegyes házasságok növekvő számát eredményezi. Ez pedig a társadalomba való beilleszkedésüket segíti elő. Emellett azonban sokan, főleg az első generációs bevándorlók vállalkozókká válnak (jelentős részük kereskedik), és megmaradnak a saját etnikai közösségükön belül, anélkül, hogy különösebben asszimilálódnának.

Míg a korábbi arab bevándorlók, úgy tűnik, be tudtak illeszkedni az amerikai társadalomba, hasonlóan más bevándorló csoportokhoz, mint pl. a kelet-európaiak, az újabb hullámokkal érkezők közül sokan olyan konfliktus-övezetekből érkeztek, mint Palesztina vagy Libanon. Számos arab-amerikai szervezet jött létre, ami nem csak a közösség problémáira keresi a választ, de erősíti is a hozzá tartozók etnopolitikai tudatát. Az egyre erőteljesebben jelentkező iszlám hatás, főleg az elmúlt másfél évben széles körben aggodalmat keltett. Ennek ellenére, a már beilleszkedett arab lakosság jelenléte talán segíthet abban, hogy hosszú távon az amerikai társadalom is elfogadja az újonnan érkezőket és kultúrájukat.

Barna Judit

A „Ground Zero” előzményei Kelet-Timorban 1999-ben: Elemzés a nemzetközi bűnrészességről Indonézia büntetteiben

Joseph Nevins: The making of „Ground Zero” in East Timor in 1999. An analysis of international complicity Indonesia's = Asian Survey, 42. vol. 2002. 623–642. p.

1999. augusztus 30-kán népszavazást tartottak Kelet-Timorban, amelyben a lakosság közel nyolcvan százaléka az Indonéziától való elszakadásra szavazott. Miután az eredmény kiderült, az indonéz hadsereg és félkatonai erői rátámadtak a lakosságra, több mint 2000 embert megöltek, 250 ezret elhurcoltak, és a terület épületeinek és infrastruktúrájának hetven százalékát elpusztították. Ami még szörnyűbbé tette a vérengzést, az a tény volt, hogy a választásokat az ENSZ felügyelete alatt tartották.

A szeptemberi erőszakos eseményekkel kapcsolatban számos magyarázat született. Az egyik „iskola” szerint indonézbarát kelet-timori félkatonai egységek, az indonéz hadsereg egyes elemeinek támogatása mellett, „örjöngeni kezdek”, amit Jakarta minden igyekezete ellenére sem tudott megfékezni. A másik magyarázat szerint a jakartai katonai hierarchia felelős a történetekért, hiszen az ő tudomásuk és engedélyük vagy akár direkt parancsuk hiányában, ilyen fajsúlyú vérengzés nem következhetett volna be. A második verzió a meggyőzőbb, ám mindkettőben közös, hogy az eseményeket mind időben, mind térben leszűkítik. Az ismertett írás kitér ezekre a keretekre és bemutatja, hogy számos vezető ország kormányának Indonéziát támogató politikája a népszavazást megelőző időkből miképpen járulhatott hozzá a tragikus események bekövetkezéséhez. Erkölcsi és politikai felelősség terheli ezeket az országokat, amiért az 1975-ös kelet-timori bevonulás óta támogatást nyújtottak Jakartának, és bár előre sejtették a szeptemberi eseményeket, nem tettek lépéseket a megakadályozásukra. (A népszavazás biztosítását Jakarta elutasította, és mivel jóindulatára szükség volt ahhoz, hogy egyáltalán megtarthassák a szavazást, nem is voltak jelen hatékony nemzetközi biztonsági erők.) A szerző éppen ezért úgy értékeli a történeteket, hogy együttes erőfeszítéssel, a nemzetközi közösség közreműködésével történhetett meg a tragédia.

Négy ország emelkedik ki a politikailag, gazdaságilag és geostratégiailag fontos Indonéziát támogatók közül: Ausztrália, Japán, az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok. Ausztrália 1975-ben egyértelműen Kelet-Timor függetlensége ellen foglalt állást, majd katonailag támogatta Indonéziát, 1995-től pedig olyan biztonsági megállapodás volt érvényben, amely szoros kapcsolatokat eredményezett a két ország katonasága között. Az Egyesült Államok, amelynek fontos gazdasági kapcsolatai kötődtek Jakartához,

szintén engedélyezte Kelet-Timor megszállását. Az indonéz hadsereg ebben az akcióban használt fegyvereinek kilencven százalékát amerikai cégek szállították. A hetvenes években megnőtt, Indonéziába irányuló amerikai fegyverexport Reagan idején tetőzött: az ország fegyver importjának 53%-a Amerikából származott 1992–1994-ben. Politikai szinten az USA mindvégig amellelt lobbizott, hogy az Indonéziát elítélő ENSZ-határozatok semmiképpen ne legyenek hatékonyak. A Clinton-kormányzat ugyan betiltotta bizonyos fegyverek exportját, de továbbra is jelentős gazdasági segítséget nyújtott az országnak, és a katonáknak pedig kiképzési lehetőséget biztosított. Az Egyesült Királyság hasonló szerepet játszott a diplomácia terén, mint Amerika. Ezen túlmenően, számos más katonai felszerelés mellett a britek szállították a Hawk-gépeket Jakartának, és a szigetországban is képeztek indonézeket. Míg az Egyesült Királyság tartózkodott, amikor az ENSZ-határozatokról kellett szavazni, Japán minden esetben Kelet-Timor ellenében voksolt. Tokió támogatásának elsődleges indokát a két ország között fennálló szoros gazdasági kapcsolatok jelentették. Az 1990-es években egyre hangosabb nemzetközi kritika ellenére Japán maradt a jakartai rezsím legnaivabb támogatója.

Nem az adott kormányok bizonyos intézkedései, hanem azok kumulatív hatása játszott döntő szerepet 1975-től 1999-ig. Mára kiderült, hogy az 1999-es szavazás előkészületei során mindezek a hatalmak tisztában voltak azzal, hogy megfelelő körülményeket kell teremteni a szavazás idejére, hogy az biztonságban és korrekt módon menjen végbe. Azt is tudták azonban, hogy ha az ENSZ ragaszkodna ahhoz, hogy nemzetközi biztonsági és békefenntartó erők legyenek jelen, Jakarta elutasítaná a szavazást. A nemzetközi közösség engedett, és meg sem próbált komoly nyomást gyakorolni Indonéziára, például azzal, hogy megszakítja gazdasági és katonai kapcsolatait vele. Mindez csak a mézszárlás megkezdése után, és akkor is meglehetősen késéssel és kellellenül történt meg. Ennek ellenére több ország kijelentette, hogy megtettek minden tőlük telhetőt az adott szituációban.

A reálpolitika szemszögéből nézve érthető az adott nyugati országok viselkedése. Azonban normatív szempontból vizsgálva a történeteket, egyértelmű erkölcsi felelősség terheli őket, amiért nem tartották szem előtt a kelet-timori lakosság alapvető emberi jogait, és nem gyakoroltak nyomást a jakartai rezsímrre, valamint hagyták, hogy az indonéz hadsereg ne csak véghez vihesse a mézszárlást, de sértetlenül megúszhassa azt.

Barna Judit